

Budući da *mazālim* sudovi nisu primjenjivali stroga pravila uspostavljena fikhom mogli su biti arbitrarni i nepravedni,⁴⁹⁵ ali, kao što je već istaknuto, postojala je procedura koja se morala poštivati. Ovu nadležnost koristili su vladari kako bi oživjeli sliku pravednih vladara, koji, kao muslimanski vladari, ispunjavaju pravne obaveze. Njihov osnovni cilj bio je saslušanje žalbi protiv državnih službenika i obezbjeđivanje opće kontrole sultanu nad svim područjima vlasti, uključujući i sudstvo.⁴⁹⁶ Dakle, primarni cilj je bio zaštita od zloupotrebe vlasti, i iako je ponekad *zulm* (nepravda) bio prisutan u ovim postupcima, *mazālim* je u osnovi bila djelotvorno sredstvo protiv zloupotrebe položaja.⁴⁹⁷

Nakon dva stoljeća političke decentralizacije, nakon pada Abasijske države, islamska vlast ponovo je uspostavljena i centralizirana u tri područja pod tri dinastije: Mogula u Indiji (1526 - 1858), Safavida u Iranu (1501 - 1722) i Osmanlija na Srednjem istoku (1299 - 1922). U nastavku ćemo dati pregled razvoja sistema sudstva u Osmanskoj državi.

4. 7. OSMANSKO CARSTVO

Zbog značaja uloge kadije i nadležnosti koje ima, prvi vladar Osmanske države, Osman I (1281 - 1326), prilikom dolaska na vlast prvo je imenovao kadiju.⁴⁹⁸ Kadija je istovremeno bio i sudski i upravni službenik,⁴⁹⁹ koji je imao nadležnosti u građanskim i krivičnim sporovima, kao i u pitanjima morala budući da je često obavljao i ulogu vođe *shurṭe* (u savremenom kontekstu – načelnika policije).⁵⁰⁰

Prema tome, kadije su kao državni službenici⁵⁰¹ imali važnu ulogu u upravljanju državom, služeći kao predstavnici centralne vlasti u lokalnim zajednicama i kao posrednici između vlasti i stanovništva. Značajni sultanski

495 Mathieu Tillier, „The Mazālim in Historiography”, u: *The Oxford Handbook of Islamic Law*, ur. Anver M. Emon, Rumea Ahmed (New York: Oxford University Press, 2018), str. 342

496 Albrecht Fuess, „Zulm by Mazālim?”, *The Political Implications of the Use of Mazālim Jurisdiction by the Mamluk Sultans*, *Mamlūk Studies Review* 13 (1), 2009., str. 142.

497 Ibid.

498 Ahmed Akgündüz, „Shari‘ah Courts and Shari‘ah Records: The Application of Islamic Law in the Ottoman State”, *Islamic Law and Society*, 16, 2009., str. 202.

499 Fariba Zarinebaf, *Crime and Punishment in Istanbul 1700 - 1800* (Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 2010), str. 143.

500 Maurits van den Boogert, *The Capitulations and the Ottoman Legal System: Qadis, Consuls and Beraths in the 18th Century* (Leiden, Boston: Brill, 2005), str. 42.

501 Fariba Zarinebaf, *Crime and Punishment in Istanbul 1700 - 1800* (Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 2010), str. 143.

dekreti slali su se lokalnim kadijama kako bi ih promulgirali i primjenjivali u svojim okruzima, dok su pojedinci ili skupine ljudi upućivali peticije centralnoj vlasti putem lokalnog kadije.⁵⁰²

Kadije su centralnoj vlasti prijavljivale i zloupotrebe drugih državnih službenika i nasilje.⁵⁰³ Teoretski, ovu dužnost, kako tvrdi Ronald C. Jennings, kadije su mogli izvršavati jer su predstavljali vrhovni sudski autoritet u određenom području koji je podrazumijevao i dužnost zaštite podanika od vojnih i upravnih službenika. S druge strane, kao predstavnici višestoljetne moralne i pravne tradicije – izvršiocu Božijeg prava, teoretski, bili su oslobođeni od kontrole političkih autoriteta.⁵⁰⁴

Bogač Ergene dovodi u pitanje Jennigsovu tvrdnju da su osmanske kadije u teoriji mogli zadržati autonomiju u sudskom postupku, ukazujući na to da je sposobnost uspostavljanja i održavanja veza sa lokalnim porodicama bio jedan od ključnih uslova za uspješnu sudsku i upravnu karijeru u 17. i 18. stoljeću. Naime, kadije su bili okruženi pomoćnicima (*naibima*), pisarima (*katibi*), svjedocima (*shuhūd al-hāl*) i drugim sudskim službenicima koji su često birani iz lokalnih zajednica.⁵⁰⁵

Ovaj autor ističe i da je pogrešna pretpostavka da česta upotreba sudova predstavlja znak sudske nezavisnosti ili povjerenja u pravni sistem, odnosno da su stranke poštivale odluke suda. Naprotiv, ranije spomenuti nedostatak hijerarhijske strukture sudova i nepostojanja više instance kojoj bi se upućivale žalbe, nastojale su se prevazići rješavanjem istih sporova pred različitim sudovima više puta,⁵⁰⁶ u nadi da će novi kadija na drugačiji način riješiti spor od prethodnog.⁵⁰⁷

Naredna promjena u odnosu na prethodni period bilo je proglašavanje hanefijske pravne škole službenom školom. U skladu s tim, odluke kadija morale su biti zasnovane na mišljenju najautoritativnijeg pravnika hanefijske pravne škole – Ebu Hanife, uz mogućnost primjene mišljenja

502 Muhammad K. Masud, Rudolph Peters, David S. Powers, „Qādis and their Courts: An Historical Survey”, u: *Dispensing Justice in Islam: Qadis and Their Judgements*, ur. Muhammad K. Masud, Rudolph Peters, David S. Powers (Leiden, Boston: Brill, 2006), str. 15.

503 Fariba Zarinebaf, *Crime and Punishment in Istanbul 1700 - 1800* (Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 2010), str. 143.

504 Ronald C. Jennings, „Kadi, Court, and Legal Procedure in 17th C. Ottoman Kayseri: The Kadi and the Legal System”, *Studia Islamica*, 48, 1978., str. 142.

505 Boğaç A. Ergene, *Local Court, Provincial Society and Justice in the Ottoman Empire: Legal Practice and Dispute Resolution in Çankırı and Kastamonu (1652 - 1744)* (Leiden, Boston: Brill, 2003), str. 24-25.

506 Boğaç A. Ergene, *Local Court, Provincial Society and Justice in the Ottoman Empire: Legal Practice and Dispute Resolution in Çankırı and Kastamonu (1652 - 1744)* (Leiden, Boston: Brill, 2003), str. 105.

507 Ibid., str. 106-107.

drugog pravnika u određenim okolnostima uz odobrenje sultana. U protivnom bi odluka kadije bila ništavna i neizvršna.⁵⁰⁸

To je rezultiralo različitim prilagođavanjima u Sjevernoj Africi gdje su sudije do tada sudili prema malikijskoj i šafijskoj pravnoj školi.⁵⁰⁹ Zbog toga Haim Gerber ističe nužnost komparativnog pristupa u izučavanju osmanskog pravnog sistema, posebno u poređenju pravila pravnika različitih dijelova države, ukazujući na postojanje višestrukih pravnih kultura.⁵¹⁰ Hanefijska škola u osmanskom periodu nije bila, niti se treba posmatrati homogenom, ni društveno ni intelektualno.⁵¹¹ Osim toga, osmanske kadije su morali suditi i prema *kanunu*, a lokalni običaji – *rusom* su se trebali uzeti u razmatranje i mogli su se izričito navoditi u presudi. Dakle, dva pravna sistema – šerijatski i kanunski – bili su unificirani u jedan sudski sistem pod kadijom.⁵¹²

Početak 16. stoljeća, u pokušaju dobijanja veće kontrole nad provincijama, sultan Selim I (1512 - 1520) i Sulejman I (1520 - 1560) stvorili su hijerarhijsku strukturu sudstva. Na čelu te strukture bili su vojne sudije – *kadiaskeri* (*kāḍī'asker*) i državni muftija – šejhu-l-islam (*šeyḥū'l-islām*). Zatim su slijedile lokalne kadije *mevlevijeta*, odnosno glavnih gradova, te kadije okruga (*kadiluka*) i podokruga (*nahija*).⁵¹³

Vjerski učenjaci su bili integrirani u državnu upravu. Služba državnog muftije – šejhu-l-islama bila je najviša na ljestvici religijskih službenika i teoretski paralelna moći velikog vezira. Iako šejhu-l-islam nije imao direktnu sudsku funkciju, izdavao je fetve – pravna mišljenja, kojima su morali biti obrazloženi i podržani svi značajni koraci vlade, poput objave rata i kanunname sultana.⁵¹⁴

Ispod šejhu-l-islama na ljestvici visokih religijskih službenika – nazvanih *molla* – što znači gospodar (u Iranu označava kler uopće), nalazila su se dvojica vojnih kadija – *kadiaskera*, iz Rumelije i Anadolije. *Kadiaskeri*

508 Muhammad K. Masud, Rudolph Peters, David S. Powers, „Qādis and their Courts: An Historical Survey“, u: *Dispensing Justice in Islam: Qadis and Their Judgements*, ur. Muhammad K. Masud, Rudolph Peters, David S. Powers (Leiden, Boston: Brill, 2006), str. 16.

509 Knut Vikør, *Between God and Sultan* (London: Hurst&Company, 2005), str. 209.

510 Haim Gerber, *State, Society, and Law in Islam: Ottoman Law in Comparative Perspective* (Albany: State University of New York Press, 1994).

511 Guy Burak, *The Second Formation of Islamic Law: The Hanafi School in the Early Modern Ottoman Empire* (New York: Cambridge University Press, 2015), str. 13.

512 Knut Vikør, *Between God and Sultan* (London: Hurst&Company, 2005), str. 209-210.

513 Rossitsa Gradeva, „On Judicial Hierarchy in the Ottoman Empire: The Case of Sofia From the Seventeenth to the Beginning of the Eighteenth Century“, u: *Dispensing Justice in Islam: Qadis and Their Judgements*, ur. Muhammad K. Masud, Rudolph Peters, David S. Powers (Leiden, Boston: Brill, 2006), str. 271-298.

514 Sami Zubaida, *Law and Power in the Islamic World* (London, New York: I. B. Tauris, 2005), str. 60.

su imali najvišu poziciju u osmanskome sistemu sudstva, što se ogleda u činjenici da su sudsku funkciju vršili u Carskom savjetu – najvišem zakonodavnom i sudskom tijelu.

Divan – carski savjet i vlada, predstavlja otjelovljenje ideje „kruga pravde“, odnosno ideje vladara kao zaštitnika pravde. Slično *mazālim* sudovima u prethodnom periodu na čijim osnovama je i nastao, Carski savjet (*Dîvân-ı Hümâyûn*) zasnovan je na ideji da je suveren odgovoran za održavanje javnog reda i posljedično tome za ispravljanje nepravdi.⁵¹⁵

U početku je vladar vršio ovu dužnost, ali je njegova sudska i upravna nadležnost u *divanu* počela iščezavati za vrijeme Mehmeda II (oko 1451 - 1481) i postepeno je prelazila na velikog vezira i njegovu vladu, od 16. do 18. stoljeća. Ali, i dalje je simbolizirao apstraktne koncepte „dobre vlasti“ i „pravde“, koje su percipirane kao odgovornost sultana prema svojim podanicima u kružnoj, recipročnoj vezi između države i podanika.⁵¹⁶

U Divanu su *kadiaskeri* saslušavali i rješavali (direktno, u vlastitom sudu – *divan*, ili šaljući carske naredbe i upute provincijskim službenicima i sudijama) pritužbe protiv sudija, izvršnih službenika, zahtjeve za reviziju vladinih odredaba i druga pitanja kojima se ugrožavao javni poredak ili su imali implikacije na javno dobro (*masleha*). Nadležnost u ovim pitanjima imao je samo rumelijski *kadiasker*,⁵¹⁷ dok je anadoljski, kao i druge sudije članovi Divana, bio u funkciji njegovog pomoćnika.⁵¹⁸ Kako je ranije naznačeno, nerijetko su ova pitanja rješavana slanjem carskih naredbi i uputa provincijskim službenicima i sudijama, uz naređenje da se konkretni slučaj riješi u skladu sa šerijatskim pravom, o čemu svjedoče brojni zapisi u sudovima.⁵¹⁹

Kadiaskeri su primjenjivali istu proceduru koja se primjenjivala u redovnim šerijatskim sudovima, ali su se odluke koncipirale kao preporuke vladaru čije je odobrenje bilo neophodno, jer su pitanja bila od javnog interesa. Nakon odobrenja vladara, odluka je imala snagu zakona ili uredbe, obavezujuće za sudove.⁵²⁰

515 Başak Tuğ, *Politics of Honor in Ottoman Anatolia: Sexual Violence and Socio-Legal Surveillance in the Eighteenth Century* (Brill, 2017), str. 44.

516 Ibid., str. 45.

517 Ahmed Akgündüz, „Shari‘ah Courts and Shari‘ah Records: The Application of Islamic Law in the Ottoman State“, *Islamic Law and Society*, 16, 2009., str. 203.

518 Engin Deniz Akarlı, „The Ruler and Law Making in the Ottoman Empire“, u: *Law and Empire: Ideas, Practices, Actors*, ur. Jeroen Duindam, Jill Harries, Caroline Humfress, Nimrod Hurvitz (Leiden: Brill, 2013), str. 94.

519 Ronald C. Jennings, „Limitations of the Judicial Powers of the Kadi in 17th C. Ottoman Kayseri“, *Studia Islamica*, 50, 1979., str. 152.

520 Engin Deniz Akarlı, „The Ruler and Law Making in the Ottoman Empire“, u: *Law and Empire: Ideas, Practices, Actors*, ur. Jeroen Duindam, Jill Harries, Caroline Humfress, Nimrod Hurvitz (Leiden: Brill, 2013), str. 94.

Na ovaj način, između ostalog, dat je veliki doprinos pravnoj praksi. Naime, tokom 16. stoljeća odgovori na pritužbe o nepravdi sudskih i upravnih službenika pisani su kao „reskripti pravde“ (*adaletname*), koji objašnjavaju određene naredbe o vršenju vlasti, upravne i sudske principe, koji su se zatim slali provincijskim namjesnicima i sudijama kao „upozorenja“ i njihova primjena se zahtijevala.⁵²¹ Tako se nastojala ostvariti konzistentnost i uniformnost u pravnim i upravnim normama i njihovoj primjeni.⁵²²

Osim vršenja sudske funkcije u Divanu, *kadiaskeri* su bili nadležni za rješavanje sporova među pripadnicima vojske, nadzor nad sudijama i imenovanje i smjenjivanje kadija u provincijama, iako je to načelno bila prerogativa sultana koju je trebao izvršavati u saglasnosti sa velikim vezirrom, na osnovu prijedloga i izvještaja *kadiaskera*.⁵²³

Položaj *kadiaskera* počeo je gubiti na značaju nakon početka *tanzimata*, odnosno reformi sultana Abdulmedžida I (1839 - 1861), 1839. godine, o čemu će više riječi biti kasnije.⁵²⁴

Nakon *kadiaskera* na hijerarhijskoj ljestvici – *molla* bile su kadije dva sveta grada – Meke i Medine, zatim dva bivša osmanska glavna grada – Burse i Edirne, nakon čega slijede kadije dvije bivše prijestolnice hilafeta – Damaska i Kaira (posljednja četiri grada su bila najviši rang provincijskog sudstva *bilad-i-arab'a*⁵²⁵), zatim tri podokruga Istanbula, zajedno sa Jerusalemom, Izmirom i Haleoiom itd.⁵²⁶ sve do običnih kadija na lokalnom nivou. Prema tome, organizacija sudstva pratila je upravnu organizaciju Osmanske države.⁵²⁷

521 Başak Tuğ, *Politics of Honor in Ottoman Anatolia: Sexual Violence and Socio-Legal Surveillance in the Eighteenth Century* (Brill, 2017), str. 46.

522 Ibid., str. 47.

523 Engin Deniz Akarlı, „The Ruler and Law Making in the Ottoman Empire“, u: *Law and Empire: Ideas, Practices, Actors*, ur. Jeroen Duindam, Jill Harries, Caroline Humfress, Nimrod Hurvitz (Leiden: Brill, 2013), str. 94.

524 Ahmed Akgündüz, „Shari‘ah Courts and Shari‘ah Records: The Application of Islamic Law in the Ottoman State“, *Islamic Law and Society*, 16, 2009., str. 203.

525 Michael Winter, „Ottoman Qādis in Damascus During the 16th–18th Centuries“, u: *Law, Custom, and Statute in the Muslim World: Studies in Honor of Aharon Layish*, ur. Ron Shaham (Leiden, Boston: Brill, 2007), str. 93.

526 Sami Zubaida, *Law and Power in the Islamic World* (London, New York: I. B. Tauris, 2005), str. 62.

527 Postojale su dvije vrste kadijstva: *mansib* i *mevlevijet*. Tri *mansib* kadijstva uspostavljena su prema geografskom području: rumelijski, anadolski i misirski, od kojih je svaki imao goreopisanu hijerarhijsku strukturu, koje se nazivaju „hijerarhija kadijstava“ (*tarik-i kaza*). Kadije *mansiba* u Rumeliji imenovao je *kadiasker* Rumelije, a u Anadoliji i Misiru anadolijski *kadiasker*. *Mevlevijet* je bilo kadijstvo glavnih gradova carstva. Gradovi poput Burse, Damaska ili Jerusalema bili su uključeni u ovu kategoriju. Ove službe dobijali su samo oni koji su imali profesuru (*müdürrislik*) u Istanbulu. Pogledati: Jun Akiba, „From Kadi to Naib: Reorganization of the Ottoman Sharia Judiciary in the Tanzimat Period“, u: *Frontiers of Ottoman Studies: State, Province, and the West*, vol. I, ur. Colin Imber, Keiko Kiyotaki (London, New York: I. B. Tauris, 2005), str. 44.

Svaka administrativna jedinica imala je kadiju, koji je imao sudske i druge nadležnosti. Među njegovim nadležnostima bile su primjena šerijskih propisa, utvrđivanje stavova hanefijske pravne škole u spornim pitanjima, izvršavanje dužnosti starateljstva za maloljetnu djevojku bez zakonskog zastupnika prilikom zaključenja braka, briga o imovini siročadi i siromašnih (što ukazuje na sličnost sa ranije objašnjenim konceptom pravde i praksom jevrejskog prava), imenovanje i smjenjivanje zastupnika, nadzor nad dobrotvornim fondacijama (vakufima), formuliranje bračnih ugovora, izvršavanje oporuka i rješavanje sporova iz svih područja prava. Iako su kadije izvršavale dekrete i uputstva centralne vlasti nisu se miješale u političke ili upravne poslove države, koji su bili u isključivoj nadležnosti upravnih nadzornika (*ulul-emr*).⁵²⁸

Kadije na svim nivoima često su imenovali zamjenike – *naibe*, koji će predsjedavati sudom u njihovom odsustvu,⁵²⁹ ili umjesto imenovanja kadija podokruga (*nahija*).⁵³⁰ Budući da kadije nisu isplaćivani iz javnih prihoda, već su svoje usluge naplaćivali iz sudskih troškova, te obavljanja drugih dužnosti, poput upravljanja vakufima, vjerskim objektima i pružanja notarskih usluga, te dužnosti su često delegirali na *naibe*, kao u slučaju obaveze prikupljanja poreza.⁵³¹

Ovu praksu pospješilo je imenovanje kadija na određeno vrijeme. Naime, tokom 16. stoljeća kadije su bile imenovane na tri godine, što je kasnije smanjeno na dvije, a nakon 17. stoljeća za kadije *mevlevijeta*, na jednu godinu.⁵³² Kratkotrajnost službe, u trajanju od jedne do dvije godine, bila je sredstvo sprječavanja monopoliziranja službe i pružanja jednakih mogućnosti. Ali, to je dovelo i do zloupotreba i očuvanja kadijske službe u pojedinim porodicama uleme,⁵³³ a kako je ranije naglašeno, sposobnost uspostavljanja i održavanja veza sa lokalnim utjecajnim porodicama bio je jedan od ključnih uslova za uspješnu sudsku i upravnu karijeru u 17. i 18. stoljeću.

Osim kadija i/ili *naiba*, kadijski sudovi su se sastojali i iz ranije spomenutih lokalnih predstavnika, među kojima su svjedoci koji nadziru ispravnost

528 Ahmed Akgündüz, „Shari‘ah Courts and Shari‘ah Records: The Application of Islamic Law in the Ottoman State“, *Islamic Law and Society*, 16, 2009., str. 204.

529 Metin Coşgel, Boğaç Ergene, *The Economics of Ottoman Justice: Settlement and Trial in the Sharia Courts* (Cambridge University Press, 2016), str. 65-66.

530 Sami Zubaida, *Law and Power in the Islamic World* (London, New York: I. B. Tauris, 2005), str. 64.

531 Jun Akiba, „From Kadi to Naib“, str. 44.

532 Ekmeleddin İhsanoğlu (prir.), *Historija osmanske države i civilizacije*, prev. Kerima Filan, Enes Karić i Amina Šiljak-Jesenković (Sarajevo: Orijentalni institut, 2004), str. 536.

533 Jun Akiba, „From Kadi to Naib: Reorganization of the Ottoman Sharia Judiciary in the Tanzimat Period“, u: *Frontiers of Ottoman Studies: State, Province, and the West*, vol. I, ur. Colin Imber, Keiko Kiyotaki (London, New York: I. B. Tauris, 2005), str. 45.

procesa suđenja – *shuhūd al-hāl*, pisari (*katibi*), profesionalni svjedoci, *muhzi-ra* – osobe koja poziva i dovodi ljude pred sud i dr.⁵³⁴

U sidžilima kadijskih sudova spominju se i sudski prevodioci/tumači (*tercuman*⁵³⁵) – *mahkeme terciimanlari*. Naprimjer, sidžili osmanske provincije Nikozije na Kipru ukazuju na postojanje sudskih tumača, koji su pomagali u suđenju, prevodeći strankama koje nisu govorile osmanski turski jezik. Njihova uloga je bila izuzetno značajna za pristup kadijskih sudova *zimmijama*,⁵³⁶ i gradnju povjerenja u pravdu, čemu svjedoči često obraćanje nemuslimana kadijskim sudovima i spominjanje tumača u svim vrstama sporova.⁵³⁷

I na lokalnom nivou kadijski sud je djelovao u interakciji sa *divanom* provincijskog namjesnika (valije) – *mazālim* ustanove na provincijskom nivou. U nekim slučajevima sporovi su se prvo iznosili pred valiju, a kadija je bio pozvan da prisustvuje, a nakon toga pred kadijskim sudom, u kojem su članovi savjeta provincijskog namjesnika učestvovali kao „svjedoci događaja“. U drugim slučajevima, redosljed je bio obrnut, a u nekim je od Carskog savjeta vraćeno valiji na odlučivanje.⁵³⁸

Odnos između kadije i drugih lokalnih službenika mijenjao se, posebno tokom 18 stoljeća, zbog strukturalnih promjena u osmanskom društvu i rasta moći *ajana* koji su često izazivali centralne autoritete i mijenjali ravnotežu moći centralizacije i decentralizacije.⁵³⁹ Prema sidžilima kadijskih sudova Balkana, kadije su izvještavali centralne autoritete o *ajanima* kadiluka, ali se nisu opirali finansijskoj i vojnoj moći lokalnih službenika, što je razumljivo, posebno imajući u vidu činjenicu da su se mijenjali nakon godinu dana, a nekada su i gubili pozicije. Osim toga, na Balkanu je ovaj period označen buđenjem nacionalne svijesti, što je pospješilo ove procese. Kadije su učestvovala u ponovnom uspostavljanju reda nakon pobuna janjičara ili *ajana*.⁵⁴⁰

534 Ronald C. Jennings, „Kadi, Court, and Legal Procedure in 17th C. Ottoman Kayseri: The Kadi and the Legal System“, *Studia Islamica*, 48, 1978., str. 136-153.

535 O prevođenju uopće kao načinu osmanskog doprinosa kulturnim procesima poput renesanse i humanizma, pogledati: Tijana Krstić, „Of Translation and Empire: Sixteenth-Century Ottoman Imperial Interpreters as Renaissance Go-Betweens“, u: *The Ottoman World*, ur. Christine Woodhead (London, New York: Routledge, 2012), str. 130-142.

536 Kemal Çiçek, „Interpreters of the Court in the Ottoman Empire as Seen from the Sharia Court Records of Cyprus“, *Islamic Law and Society*, 9 (1), 2002., str. 1.

537 Ibid., str. 13.

538 Rossitsa Gradeva, „A Kadi Court in the Balkans: Sofia in the Seventeenth and Early Eighteenth Centuries“, u: *The Ottoman World*, ur. Christine Woodhead (London, New York: Routledge, 2012), str. 60.

539 Rossitsa Gradeva, „The Activities of a Kadi Court in Eighteenth-Century Rumeli: The Case of Hacıoglu Pazarçık“, *Oriente Moderno*, 18 (79), 1999., str. 177.

540 Ibid., str. 189.

Još od ranijeg perioda, izvršavanje presuda kadije zavisilo je od izvršne vlasti.⁵⁴¹ Muftije, koji su bili uključeni u sudski proces i imali značajnu ulogu, ali nisu bili članovi suda, postali su državni službenici, gubeći time nezavisnu poziciju.⁵⁴² Imenovao ih je i smjenjivao sultan ili njegov predstavnik na isti način kao i kadije. Osim šejhu-l-islama, vrhovnog muftije Carstva, imenovani su i muftije u glavnim gradovima i provincijama, uglavnom iz hanefijske pravne škole. Jedino su muftije u manjim gradovima i mjestima ostali nezavisni učenjaci, koji nisu plaćani kao ostali državni službenici.

Međutim, muftije su bili nezavisni u odnosu na kadije. Kao i u ranijim periodima, fetve su izdavali kao odgovor na pitanje koje im je postavljeno, nezavisno od činjenica konkretnog slučaja. Zbog toga je na kadiji bilo da odluči da li se određena fetva može primijeniti u konkretnom slučaju.⁵⁴³ Usljed porasta broja zahtjeva za izdavanjem fetvi i opće birokratizacije, muftije su imali pravno obrazovane sekretare (kao što su kadije imali *naibe*), koji su primali upite muftiji i formulirali ih tako da se na njih može odgovoriti sa „da“ i „ne“. Prema nekim tumačenjima, stranke su se obraćale muftijama umjesto kadiji, uz dogovor da će poštujući fetvu riješiti spor.⁵⁴⁴

4. 7. 1. Vansudsko rješavanje sporova

I u ovom periodu stranke su sporazumno rješavale sporove – *šulh*, o čemu svjedoče sudski registri. Sporazumi su se mogli zaključiti izvan suda i registrovati u sudu, ili pred kadijom, kada se na sporazum primjenjivao šerijat, kanun i običaji. Prema tome, odluke kadija mogle su biti u formi presude *hukm* ili sudske certifikacije *thubut*, budući da pravna teorija dozvoljava kadiji da rješava sporove i sukobe bez donošenja presude.⁵⁴⁵ Njegova naredba – *amr* i djelo – *fi'l*, odvojeni su od njegove presude – *hukm*.⁵⁴⁶

Učestvovanje kadija u postizanju sporazuma među strankama u sporu negira dosadašnji kritički pristup u pogledu odluka sudova u osmanskom periodu, kao legalističkih i društveno neangažiranih. Naprotiv, savremene

541 Ronald C. Jennings, „Kadi, Court, and Legal Procedure in 17th C. Ottoman Kayseri: The Kadi and the Legal System“, *Studia Islamica*, 48, 1978., str. 148.

542 Knut Vikør, *Between God and Sultan* (London: Hurst&Company, 2005), str. 212.

543 Ronald C. Jennings, „Kadi, Court, and Legal Procedure in 17th C. Ottoman Kayseri: The Kadi and the Legal System“, *Studia Islamica*, 48, 1978., str. 135.

544 Knut Vikør, *Between God and Sultan* (London: Hurst&Company, 2005), str. 216.

545 Christian Müller, „Settling Litigation Without Judgment: The Importance of a Huhn in Qādi Cases of Mamlūk

Jerusalem“, u: *Dispensing Justice in Islam: Qadis and Their Judgements*, ur. Muhammad K. Masud, Rudolph Peters, David S. Powers (Leiden, Boston: Brill, 2006), str. 67.

546 Ibid.

pravne i antropološke studije islamskih sudova ukazuju na utjecaj potreba zajednice na odluke sudija, čemu je najbolji primjer ranije opisani pokušaj pomirenja između stranaka u sporu.⁵⁴⁷ Sporazumi sklopljeni izvan ili u sudu, usmeno ili pismeno, predstavljaju kontinuum koji povezuje sud sa vanjskim društvenopravnim područjem.⁵⁴⁸ Štaviše, ovi sporazumi su kasnije služili šerijatskim sudovima kao sredstvo za izbjegavanje zabrane kolonijalnih vlasti da rješava određena pitanja, kao što je pitanje posjedovanja zemljišta u sovjetskoj Rusiji.⁵⁴⁹ To podsjeća na rješavanja krivičnih i građanskih sporova među Jevrejima pred rabinskim sudovima, uprkos zabranama, odnosno ograničavanju sudske autonomije u modernom periodu. Takva zabrana postojala je, naprimjer, u Veneciji u 17. stoljeću, kada se nastojala uspostaviti jedinstvena nadležnost državnih sudova u svim građanskim i krivičnim pitanjima.⁵⁵⁰

Prema tome, kadije su imali značajnu ulogu u razvoju islamskog prava. Sudeći prema studijama o doktrinarnom razvoju islamskog prava, njezova primjena je u velikoj mjeri doprinijela vitalnosti i odgovaranju na društvene promjene. Ali, pozivanje na presude kadija u konkretnim slučajevima, na osnovu kojih se pravo razvijalo, skoro da je odsutno iz izvora i literature. Logičan razlog tome može biti to što odluke kadija, za razliku od anglo-saksonskog prava, nisu stvarale precedente.⁵⁵¹ Uprkos tome, kao što je ranije spomenuto, pozivanje na sudske prakse bio je način prevazilaženja različitih mišljenja pravnika, u određenom periodu.

Osnovne odlike sudstva u osmanskome periodu bile su: integracija kadijske službe u vladajuće ustanove države i njena hijerarhijska organizacija, ustanovljena tokom sredine 16. stoljeća, koja se razvijala u narednim stoljećima.⁵⁵² Takva situacija trajat će sve do pokreta za reformu – *tanzimat*, 1839. godine, koji je označio početak novog sistema sudstva i osmanski put prema modernosti.

547 Boğaç A. Ergene, „Why Did Ümmü Gülsüm Go to Court? Ottoman Legal Practice Between History and Anthropology“, *Islamic Law and Society*, 17, 2010., str. 215-244.

548 Işık Tamdoğan, „Sulh and the 18th Century Ottoman Courts of Üsküdar and Adana“, *Islamic Law and Society*, 15 (1), 2008., str. 56.

549 Paolo Sartori, „What Went Wrong? The Failure of Soviet Policy on Sharia Courts in Turkestan, 1917 - 1923“, *Die Welt des Islams*, 50 (3/4), 2010., str. 397-434

550 Edward Fram, „Jewish Law From the Shulhan Arukh to the Enlightenment“, u: *An Introduction to the History and Sources of Jewish Law*, ur. N. S. Hecht, B. S. Jackson, S. M. Passamaneck, D. Piattelli, A. M. Rabello (Oxford: Clarendon Press, 1996), str. 360-361.

551 Christian Müller, „Settling Litigation Without Judgment: The Importance of a Huhn in Qādi Cases of Mamlūk Jerusalem“, u: *Dispensing Justice in Islam: Qadis and Their Judgements*, ur. Muhammad K. Masud, Rudolph Peters, David S. Powers (Leiden, Boston: Brill, 2006), str. 47-69.

552 Jun Akiba, „From Kadi to Naib: Reorganization of the Ottoman Sharia Judiciary in the Tanzimat Period“, u: *Frontiers of Ottoman Studies: State, Province, and the West*, vol. I, ur. Colin Imber, Keiko Kiyotaki (London, New York: I. B. Tauris, 2005), str. 44.

Ove reforme predstavljale su rezultat pokušaja ponovnog dobijanja kontrole nad provincijama, nakon skoro dva stoljeća upravne i političke decentralizacije, i inkorporiranje Osmanske države u svjetski ekonomski sistem.⁵⁵³ Reorganizacijom šerijatskih sudova, ove reforme su utjecale na njihovu praksu, kao i hijerarhiju uleme.⁵⁵⁴ Ulema je, početkom 19. stoljeća i kasnije, u velikoj mjeri izgubila funkciju suđenja – *kaza*, ali je zadržala funkciju *ifta* – izdavanje pravnih mišljenja, odnosno ispitivanje i utvrđivanje zakonitosti djela vlasti. Stoga je njihova uloga od tada bila opravdavanje i legitimiziranje društvenih i političkih promjena.⁵⁵⁵

U narednom periodu najznačajniji razvoji i promjene u reformi pravnog sistema i organizaciji sudova bili su: ukidanje *sijase* nadležnosti i rješavanja pitanja krivičnog prava prema diskrecionoj ocjeni vladara i drugih državnih službenika; promoviranje vladavine prava; kodificiranje šerijatskog prava; birokratizacija šerijatskih sudova; uvođenje dvostrukog sistema sudstva koji se sastoji od sekularnih nacionalnih sudova, koji primjenjuju zakonike zapadnog tipa, i šerijatskih sudova, koji primjenjuju islamsku pravnu doktrinu u područjima prava, kao što je porodično i nasljedno pravo, i integracija šerijatskih sudova u nacionalni sudski sistem.⁵⁵⁶ U nastavku slijedi osvrt na najznačajnije aspekte modernizacije i reforme prava i sudskog sistema.

4. 7. 2. Modernizacija pravnog sistema

Kako je ranije naznačeno, u 19. stoljeću u Osmanskom carstvu reformiran je sudski sistem. To je bio dio šireg pokreta za reformu – *tanzimat*⁵⁵⁷ koji

553 Avi Rubin, *Ottoman Nizamiye Courts: Law and Modernity* (New York: Palgrave Macmillan, 2011), str. 23.

554 Jun Akiba, „From *Kadi* to *Naib*: Reorganization of the Ottoman Sharia Judiciary in the Tanzimat Period“, u: *Frontiers of Ottoman Studies: State, Province, and the West*, vol. I, ur. Colin Imber, Keiko Kiyotaki (London, New York: I. B. Tauris, 2005), str. 43.

555 Kemal H. Karpat, „İfta and Kaza: The İlmiye State and Modernism in Turkey, 1820 - 1960“, u: *Frontiers of Ottoman Studies: State, Province, and the West*, vol. I, ur. Colin Imber, Keiko Kiyotaki (London, New York: I. B. Tauris, 2005), str. 27.

556 Muhammad K. Masud, Rudolph Peters, David S. Powers, „Qādis and their Courts: An Historical Survey“, u: *Dispensing Justice in Islam: Qadis and Their Judgements*, ur. Muhammad K. Masud, Rudolph Peters, David S. Powers (Leiden, Boston: Brill, 2006), str. 32-33.

557 Od arapskog korijena *nizam*, kao *Nizam-i Cedid* – novi poredak. O *tanzimatu* više pogledati: Carter V. Findley, *Turkey, Islam, Nationalism, and Modernity: A History, 1789 - 2007* (New Haven, London: Yale University Press, 2010), str. 76-132; Carter V. Findley, *Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire: The Sublime Porte, 1789 - 1922* (Princeton: Princeton University Press, 1980); Stanford Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, vol. 2, *Reform, Revolution and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808 - 1975* (Cambridge: Cambridge University Press, 1977); Roderic Davison, *Reform in the Ottoman Empire, 1856 - 1876* (Princeton: Princeton University Press, 1963).